

ФІЛОСОФІЯ ПОЕЗІЙ ВІСЛАВИ ШИМБОРСЬКОЇ ТА ЛІНИ КОСТЕНКО: КОМПАРАТИВНІ АСПЕКТИ

СВІТЛАНА ДЯЧОК

Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ — Україна
svitlana_82@ukr.net

FILOZOFIA POEZJI WISŁAWY SZYMBORSKIEJ I LINY KOSTENKO: ASPEKTY PORÓWNAWCZE

SWIŁANA DIACZOK

Kijowski Uniwersytet imienia Borysa Hrinchenki, Kijów — Ukraina

STRESZCZENIE. W artykule zbadano realizację motywów filozoficznych w twórczości polskiej poetki Wisławy Szymborskiej oraz ukraińskiej pisarki Liny Kostenko poprzez zestawienie porównawcze ich twórczego myślenia. Autorka skupia uwagę na analizie w wybranych dziełach poetyckich takich kategorii filozoficznych, jak istnienie, czas, przestrzeń, ruch. To właśnie one za pośrednictwem przeżyć i doświadczeń podmiotu lirycznego pojawiają się w poezji W. Szymborskiej i L. Kostenko. Analizie poddano również motyw przeznaczenia człowieka, sensu życia.

PHILOSOPHY OF POETRY BY WISŁAWA SZYMBORSKA AND LINA KOSTENKO: COMPARATIVE ASPECT

SVITLANA DIACHOK

Borys Hrinchenko Kyiv University, Kyiv — Ukraine

ABSTRACT. The realisation of the philosophical motives in the works of a Polish poetess Wisława Szymborska and Ukrainian writer Lina Kostenko has been examined through the comparative confrontation of an art mentality. In particular, the writer pays attention to the investigation of such philosophical categories as existence, time, movement, space in the poetical works, yet through these personal feelings and experience of a lyric character they are successfully revealed in the poetry of W. Szymborska and L. Kostenko. Special theme is a man's assignment on earth, his life meaning.

Національні літератури „можуть не лише захищати та коригувати імідж свого етносу у сприйнятті інших народів, але й створювати раціональні моделі взаємосприйняття та співіснування нації”¹. Проблема взаємовідносин націй не нова в літературознавстві, проте порівняно недавно вона виокремилася в нову галузь компаративістики — імагологію. Тож не випадковим буде дослідження творчості польської poetки Віслави Шимборської в порівнянні з культурно-філософсько-світоглядним баченням української поетеси Ліни Костенко під кутом зору теорії імагології.

¹ В. Орехов, *Предисловие. Русская литература и национальный имидж. Имагологический дискурс в русско-французском литературном диалоге первой половины XIX в.*, Симферополь 2006.

Ліна Костенко, елегантна і шляхетна європейка: „...наче й народилася не в Ржищеві, а десь у королівській Варшаві або ще в шляхетнішому Кракові”².

Віслава Шимборська останні роки життя теж мешкала в Кракові. Полька надрукувала 350 віршів. Крім поезії, писала есеї. Рідко друкувалася. Вичікувала... Писала про життя. „Шимборська була індивідуалісткою і відстоювала право людини на цілковиту автономію від суспільства. Тому її тексти були асоціальні. І у цьому був її протест”³.

Щось схоже спостерігаємо й у “відірваної”, однак це лише на перший погляд, від політичних проблем сьогодення Ліни Костенко. Вона навіть, як то казали, довгий час мовчала. Насправді Ліна Костенко працювала. Її просто не друкували.

Нове “мовчання” щодо бачення сучасних подій переривається презентацією нової книжки *Гармонія крізь тугу дисонансів...*, підготовленою у співавторстві з дочкою Оксаною Пахльовською та Іваном Дзюбою. Укотре “мовчання” вибухнуло словом-гніву та новим вулканом творчих рядків, які відкрито заперечують дії сьогоденської влади. Знову ліричний заклик до боротьби, непоко́ра і оптимізм. Саме непо́ору, яку Ліна Костенко побачила і в поляків у ті роки, коли після навчання в Літінституті виїхала до Польщі.

Проблеми сьогодення і у Віслави Шимборської, і в Ліни Костенко висвітлюються через філософські категорії буття, часу, руху, простору, людського призначення та сенсу життя. А для поета це буття в слові, бо слово було при початках створення світу. І це добре знають митці. Саме через нього можна відтворити внутрішній світ, який безпосередньо залежить від Усесвіту, Космосу, Бога (*Душа летить у посвіті епох. / І де цей шлях почався, — невідомо. І де урветься, знає тільки Бог*⁴).

Та з роками Ліна Костенко стає оригінальнішою. Вона перевищує сама себе, довершено інтерпретуючи євангельський початок слова: *Ще слів нема. Поезія вже є*⁵. Хоча реалії життя стають причиною того, що поезія твориться поза межами свідомості: *Вночі із хаосу безсоння, / Коли мій Всесвіт ожива — / Як срібні пташці вилітають / Ще не приборкані слова*⁶. Поезія приносить омріяну свободу, прозоріння, адже „буває мить якогось потрясіння”⁷. Саме в такому стані можна перейти з одного буття в інше чи навіть пізнати істину, що властиво саме митцям. “Дай, Боже”, щоби ця мить була “не остання”.

На пізнання істини впливають історія та сучасність: Л. Костенко в поезії *Старої казки пісня лебедина* указує на “великі вуха в нашій епохи”, а В. Шимборська наголошує: *Усі ми діти епохи. / Епоха ж ця політична. / Усе твоє, усе наше і ваше, / І денні справи, й справи нічні — / Це все політичні справи. / Чи хочеш того, чи не хочеш, / А тим часом гинуть люди, / Здихають тварини, / Будинки палають, / В пустелі лани обертаються, / Як і в колишній епохи, погаслі — / І мені політичні* (пер. Г. Кочура)⁸. Чи не відчутна паралель у Ліни Кос-

² О. Сизоненко, *Не вбиваймо своїх Пророків! Книга Талантів*, Київ 2003, с. 384.

³ М. Слабошпицький, *Віслава Шимборська задала напрямок у польській поезії*, [в:] Електронний ресурс: <http://litcentr.in.ua/news/2012-02-03-1810> (19.02.2016).

⁴ Л. Костенко, *Річка Геракліта*, Київ 2011, с. 164.

⁵ Л. Костенко, *Триста поезій*. Вибрані вірші, Київ 2012, с. 293.

⁶ Л. Костенко, *Річка Геракліта...*, с. 61.

⁷ Л. Костенко, *Триста поезій...*, с. 274.

⁸ М. Стріха, *Українське відлуння Віслави Шимборської*, [в:] Електронний ресурс: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2025/164/72118/> (21.01.2016).

тенко: *Ну що ж, епохо, їж мене, висотуй⁹, бо ти вже ...зашморгнулась, як Дунган¹⁰? У цих рядках омовлено своєрідне призначення людини-оптиміста, яка готова боротися, перемагати навіть із зашморгом на шії. Я теж тут причетилась і катаюсь, / страждаю, мислю, плачу і сміюсь¹¹ чи А ми йдемо, де швидше, де поволі, / йдемо угору, і нема доріг¹². А в рядках *Нелегко, брат? Нічого, це життя. / А ми з тобою все-таки джигіти¹³, А що поробиш, хай воно згорить, / сміятись краще все-таки, ніж плакати¹⁴* лірична героїня Ліна Костенко ніби звертається до ліричного героя Віслави Шимборської, підбадьорюючи. Отже, обидві поетеси розмірковують про час, у якому протікає їхнє життя.*

Тісно переплетена тема політичного суспільства з його екологічними проблемами. У Віслави Шимборської це відчутно репрезентовано в поезіях *Бесіда про любов до рідного краю* та *Розмова з каменем*, де ліричний герой намагається бути частинкою природи. По-вітменівськи звучать рядки Ліни Костенко: *Любїть травинку, і тваринку...*, проте найпекучішим її болем є екологічні проблеми, відтворені в чорнобильському циклі. А польська поетка заспокоює себе словами свого ж ліричного героя у вірші *Псалом: Придивіться лишень уважно до того безладдя / Геть-чисто на всіх континентах! / Та й взагалі — чи можна казати бодай про маленький порядок, / Коли навіть зірок іще й досі не пощастило порозсувати / Так, щоб було хоч відомо, котра кому світить?¹⁵*. Тому дехто вбачає своє призначення в наверненні на правильний життєвий шлях інших, дехто в тому, щоб просто нікому не заважати, бути інертним. А це, до речі, за теорією маятника, не так вже й погано. Виявляється, не втручатися, бути байдужим до проблем сьогодення, не так уже й погано. Ти просто цим не приводиш у рух маятник, і він постійно рухається в один бік¹⁶. Риторичне запитання: *Скажи, навіщо людству розум, / щоб так цей світ занапастить?¹⁷*, бо нема вже куди повернутись душі¹⁸ — звучить леймотивом цілого циклу поезій як Віслави Шимборської, так і Ліни Костенко. Проте якими би трагічним не було буття, і Шимборська, і Костенко, благословляють кожну мить життя, нехай “на цих всесвітніх косовицях смерті”. Бо буття Віслави Шимборської та Ліни Костенко складається з миттєвостей: цікавих, неповторних, шалених, приемних і буденних. У поезії польки *Краєвид з дрібною піщинкою* простежуємо швидко зміну подій: *Минає одна секунда. / Друга секунда. / Третя секунда. / Але це лише наші три секунди. / Час пробіг, мов кур’єр з терміною звісткою. / Але це лише наше порівняння. / Вигадана постать, нав’язаний їй поспіх, / а звістка — жорстока* (пер. О. Гордона)¹⁹. Очевидно, поспішати не варто. А в поезії *Під однією зірочкою* ліричний герой перепрошує „час за безмір світу, небаченого протягом миті”.

⁹ Л. Костенко, *Триста поезій...*, с. 184.

¹⁰ Л. Костенко, *Річка Геракліта...*, с. 73.

¹¹ Там само, с. 191.

¹² Там само, с. 222.

¹³ Там само, с. 95.

¹⁴ Л. Костенко, *Триста поезій...*, с. 222.

¹⁵ W. Szymborska, *Wystarczy*, pod red. R. Krynickiego, Kraków 2012.

¹⁶ Т. Плахтій, *Матриця українського суспільства. Теорія переважаючого*, [в:] Електронний ресурс: <http://h.ua/story/172626/> (16.01.2016).

¹⁷ Л. Костенко, *Річка Геракліта...*, с. 181.

¹⁸ Там само, с. 184.

¹⁹ В. Шимборська, *Щасливе кохання. Поезії*, [в:] Електронний ресурс: <http://kalmius.narod.ru/nomer4/pereclad/himb.htm>. (12.03.2016).

У Ліни Костенко теж категорія буття тісно переплітається з категорією часу. Його плинність передається швидким рухом: *Життя — це божевільне раллі / питаю в долі / а що далі*²⁰, *Я там теж пролітаю, я теж пролітаю там*²¹, *Дні пролітають, як сірі перони*²², *Шалені темпи. Час не наша власність*²³, *Час пролітає з реактивним свистом*²⁴, *...час летить, не стишує галопу...*²⁵ чи виваженою помірністю, свідомою неквапністю: *Минає день. Ну от і піднялись / ще на одну щабличочку страждання*²⁶; *...я у життя із вічності пливу*²⁷, *...все пливе наді мною, усе наді мною пливе...*²⁸, *...усі ідуть за часом, як за плугом, навколо нього час лежав навалом*²⁹. Проте *мабуть, це добре — завжди поспішати, / бо смерть і вічність — то уже не рух*³⁰, то вже інша філософська категорія — смерть, яка у Віслави Шимборської асоціюється із зірками, як і життя загалом: *Po cóż tu pytać, / Pod iloma gwiazdami człowiek rodzi się, — / A pod iloma po krótkiej chwili umiera*³¹. Не випадково філософська категорія плинного життя асоціюється з річкою.

У віршах *Річка Геракліта*, *Коротке життя наших предків* Віслава Шимборська змальовує людство, занурене в час, і як наслідок — кожна людина залишається самотньою (“ja guba pojedyncza”).

Своєрідний філософський трикутник “час — життя — ріка” вимальовується й у поезіях Ліни Костенко. Зокрема, це відчутно в усіх віршах збірки „Річка Геракліта”. Тут переплелися епохи, тут античні проблеми стають сучасністю, а реальність — сягає глибин віків. Філософія в кожному слові, кожному рядку. І нехай *nic dwa razy się nie zdarza*³². Неправда, що двічі в одну річку ввійти не можна. Можна, але з іншим баченням, тлумаченням, розумінням життя (*Розмова з каменем* В. Шимборської і *Хтось є в мені. І я питаю: — Хто?* Л. Костенко).

Справді, іноді не вистачає єдиної миті, хвилини (*Монолог для Кассандри*): *Жили в житті. / Великим вітром підбиті. / Визначені наперед. / Від народження в прощальних тілах. / Але якась була в них вогка надія, / Пломінчик, живильний власною миготливістю. / Вони знали, що таке мить, / Ох, принаймні єдина, хоч будь-яка...*³³ (пер. Гр. Кочура).

Проте завжди варто пам'ятати, що *благословенна кожна мить життя...*³⁴ (*Страшний калейдоскоп* Л. Костенко), бо звичайна собі мить завтра вже буде спомином, то треба реалізувати себе, встигнути знайти істину. Для когось вона в пізнанні минулого: *Тут на землі я шукаю хоч слід / роду мого у плачах і легендах!*³⁵, для когось — у вмінні встигнути за життя попросити вибачення за все (В. Шимборська *Під однією зірочкою*).

²⁰ Л. Костенко, *Річка Геракліта...*, с. 62.

²¹ Там само, с. 242.

²² Там само, с. 277.

²³ Там само, с. 42.

²⁴ Л. Костенко, *Триста поезій...*, с. 120.

²⁵ Там само, с. 240.

²⁶ Л. Костенко, *Річка Геракліта*, Київ 2011, с. 59.

²⁷ Там само, с. 241.

²⁸ Л. Костенко, *Триста поезій...*, с. 118.

²⁹ Там само, с. 90.

³⁰ Там само, с. 181.

³¹ W. Szymborska, *Sto wierszy — sto pociech*, Krakow 1997, s. 48.

³² A. Omiotek, *Bronią języka arcydzieła czyli gawędy o literaturze polskiej wraz z antologią tekstów dla młodzieży szkół polonijnych*, Lublin 2010, s. 501.

³³ М. Стріха, *Зазнач. джерело*.

³⁴ Л. Костенко, *Триста поезій...*, с. 197.

³⁵ Там само, с. 94.

Підсилює філософське розуміння світу Л. Костенко кордоцентризм Григорія Сковороди й Тараса Шевченка. *Минає день, минає день, минає день! / А де ж мій сад божественних пісень?*³⁶ і *Ми є тому, що нас не може бути*³⁷, хоча *страждаю, мучусь, гину, а живу*³⁸. Та й не дивно, бо український кордоцентризм є історичним типом філософування, без якого Ліна Костенко втратила б сенс у писанні.

Як бачимо, схоже і водночас різне застосування інтертексту робить поезії В. Шимборської і Л. Костенко глибоко філософськими, привносячи до їхнього ліричного пафосу елементи символічності, глибинного підтексту. Такий філософський інтертекст — своєрідне попередження сучасникам та майбутнім поколінням і засіб вирішення національних проблем через пошук сенсу життя, розуміння проблем часу.

Очевидно, кожна цитата з поезій польки та українки має право існувати як афоризм, засвідчуючи неповторність та оригінальність викладу думок.

³⁶ Там само, с. 120.

³⁷ Там само, с. 121.

³⁸ Л. Костенко, *Річка Геракліта*, Київ 2011, с. 280.